

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за придобиване на образователна и научна степен „Доктор“
в област на ВО: 2. „Хуманитарни науки“, професионално направление
2.3. „Философия“, научна специалност „Социална философия“

с автор

Константинос Димитриос Марицас

на тема:

„Естествен подбор и цивилизация“

от проф. д-р Борис Филипов Манов

(ЮЗУ „Неофит Рилски“, катедра „Философски и политически науки“)

Настоящата рецензия е изготвена в съответствие с изискванията на ЗРАСРБ, ППЗРАСРБ и ВПРАС на ЮЗУ „Неофит Рилски“ и съгласно Заповед № 802/09.04.2019 г. на Ректора на ЮЗУ. Рецензията е възложена с решение на членовете на научното жури за провеждане на процедурата по защитата на дисертацията - Протокол №1/22.04.2019 г. .

I. Биографична информация за дисертанта.

Авторът на дисертацията Константинос Марицас е роден на 29 септември 1957 г. в София, бакалавърска степен получава през 1982 в Атинската политехника „Мецовио“ със специалност електротехника, през 2011 г. завършва магистратура по История на философията в СУ „Св. Климент Охридски“. От м. декември 2016 г. е докторант по Социална философия в катедра „Философски и политически науки“ на Югозападния университет и в регламентирания от закона срок е отчислен с право за защита. Владее няколко чужди езика. Участва активно в различни направления на научната работа: с доклади в престижни международни научни конференции, публикува в различни списания в България, Европа и много страни по света. Издал е множество книги, включително няколко по темата на дисертацията.

II. Данни за дисертацията и автореферата.

Дисертацията е в обем от 185 страници като включва увод (пролог), 4 глави, заключение (епилог) и библиография. В библиографията са посочени 89 източника на български (25), гръцки (29), английски (32), руски (3) и френски (1) езици, които имат както философски, така и естественаучен характер.

В пролога (увода) е аргументирана актуалността и са формулирани целите, задачите и (хипо)тезите на изследването и са изведени принципните различия в подходите на природните науки и философията към историята на „ставането“ на човека. В следващите четири глави е представена позицията на Константинос Марицас за същността на живота и смъртта, ентропията и нейната роля в еволюцията на живите видове; за цивилизацията като нов принцип и „механизъм“ на еволюционен подбор; за същността на мъжкото и женското начало, на насилието и ероса, на религията, езика, аритметиката, изкуството и спорта като цивилизационни феномени; за лъжата като

фундаментална градивна единица на цивилизационния процес и за „изобретяването“ на истината като реакция на лъжата. В епилога (заклучението) се осъществява „завръщане“ към изходните позиции, очертани в пролога като се посочва, че изследването е разкрило затрудненията, съществуващи пред естественонаучното и философското осмисляне (обяснение) на началото на генезиса на човека и на прехода от естествен подбор към неговото цивилизовано.

Авторефератът е от 30 страници, следва изложението в дисертацията и представя основните моменти в нейното съдържание. Формулирани са приносите на дисертацията, които, въпреки че някои от тях са спорни, коректно и категорично изразяват развитите в нея тези. Посочени са и някои от най-важните монографии и други научни публикации на автора, които (според него) апробират основните теоретични тези на дисертационния труд.

III. Съдържание и основни моменти в дисертацията.

1. Актуалност на темата.

Темата на дисертацията, въпреки на пръв поглед, внушаваната от заглавието абстрактност и отдалеченост, е подчертано актуална поради призмата през която се осъществява изследването - без да се пренебрегва дистанцията между човека и животинския свят, то се насочва към „наследството“, което човекът носи от рода Номо и дори преди това. В този план разглеждането на естествения подбор и цивилизацията като общ, свързан, макар и вътрешно различен еволюционен процес дава възможност да се покаже, че непрекъснато нарастващото социално ускорение и постиженията на науката и технологиите, създаващи в съвременното човечество самочувствието, че е способно да поеме пълната отговорност за собствената си биологична обособеност – да прави от човека всичко, каквото пожелае да бъде, всъщност е един сложен противоречив и с „неочакван край“ процес, който има своите граници, които са очертани и наложени от забравените животински предци на човека. Тук именно се намира главната проява на актуалността на дисертацията: в доминиращата в съвременната философска, социално-политическа и научна литература тенденция, акцентираща върху социалната природа на човека - да аргументира и интерпретира потребността от „измерване“ и съобразяване с природното начало в човека.

2. Основни постижения на дисертацията.

2.1. Общи характеристики:

а) Изходна и обобщаваща характеристика на рецензираната дисертация, според мен, е нейната интелектуална предизвикателност и съдържателна противоречивост. Дисертационният труд „Естествен подбор и цивилизация“ предлага оригинална интерпретация, аргументация и решение на заложената в заглавието дистинкция. Основа за това е въвеждането на методологичната предпоставка за противоположността на философското и естественонаучното познание на историята на природната и човешката еволюция. К. Марицас смята, че съществуват принципи различия в подходите на философията и на природните науки към въпроса за еволюцията и по-специално за генезиса на човешкото начало в историята на света. Когато става дума за „началото“ на човека, науката не може да даде логичен отговор,

защото не разполага с достатъчно установени факти. Отговор се дава от философията, която действа обратно на науката – вместо да се движи от фактите към съчетаващата ги идея, тя се движи от генерираща идея, която създава условията за съчетаване на наличните факти и за търсенето на нови факти. Философията е по-обобщаваща от науката, няма и не може да има ограничения и може да отговори на основни въпроси, на които науката е безсилна да даде отговор и да осмисли появата на човешкото начало в хода на еволюцията.

б) Дисертацията представя богата и „драматична“ панорама на „ставането“ на човека – от „сивата зона“ на прехода на човека-животно от природата към цивилизацията (а и „гео-биологичните“ предшествващи епохи) до цивилизованото настояще на съвременния човек. Особено важно е, че Марицас осъществява изследването си на основата на ясно изразен „авторов“ прочит на теоретичните източници, позициите на които вплита (като доаргументиращи или като обект на критика) в осъществявания от него анализ.

в) В тази връзка трябва да се отбележат характерът и езикът на изложението. То се отличава с яснота и четивност и способност да се формулират и изразяват позициите на автора, които по правило се експлицират категорично и се провеждат последователно. Показателно за това е извеждането още в Пролога на дисертацията на тезата, че за успешното осмисляне на природния и цивилизационния подбор е необходимо особено внимание към начина за поставяне на въпросите (когато питаеме, обикновено вътре във въпроса е скрит неговия отговор), както и анализ на езика, с който те се обговарят. Заявява се, че стремежът ще бъде този език да се изчисти от често присъстващата в него антропоцентричност, която създава невярна перспектива при обсъждането на темата за еволюцията, както и от такива смислови пластове в терминологията, които не бива да се приемат за саморазбиращи се.

2.2. Цел и (хипо)тези на дисертацията:

а) Основна цел на дисертационния труд е да проследи траекторията на човека от областта на природата и естествения подбор до цивилизацията и цивилизационния подбор, което предполага разграничаване на характеристиките на естествения и цивилизационния подбор. Постигането на тази цел изисква от автора да осъществява както обобщаващи и предизвикателни хипотези, така и палеонтологични реконструкции, да намира данни на биологията, химията, психологията и да „прескача“ между днешния свят и неизвестното „тъмно“ минало.

б) Разгръщането на анализа в дисертацията се основава на два изходни принципа – еволюцията и цивилизационния ход се разглеждат през призмата на втория закон на термодинамиката и на половата диференциация.

в) Като изхожда от предпоставката, че фундаменталният въпрос на всяко философстване е въпроса „кои сме ние – не толкова човекът, колкото човешкият вид – и още повече: откъде идваме?“, дисертационният текст, както посочва неговият автор, се фокусира върху няколко основни тези (с.5-7):

1. Първата е основана на въвеждането на принципа на ентропията като обяснителен механизъм за съществуването на природния и социалния свят. В природния свят е налице нарастване на ентропията, а при цивилизацията е

обратното – намаляване на ентропията (с.110-117). На тази основа се разгръща хипотезата (глава първа, с. 13-21), че масовото изчезване (пет масови изчезвания на живи видове станали в историята на Земята) на едни видове (увеличаване на ентропията) е условие (и „отплата“) за съществуването на други видове (намаляване на ентропията). По този начин се повишава организацията на оцелелите видове, без да се нарушава вторият закон на термодинамиката.

2. Втората теза, която според мен е и централна, твърди, че човекът, колкото и да се отдалечава от собствената си природност, от различните животински видове, не може радикално да се освободи от тях. Много от качествата на човешкия живот – агресивност, сексуалност и т.н. – идват от много далечни епохи и могат да бъдат обяснени чрез родството им с жизнените прояви на другите животни. Човекът е осмислен в дисертацията не като динамична „свкупност от обществени отношения“, а като своеобразна природно-животинска „отломка“, която и в своите големи исторически промени запазва в себе си своето природно предопределение. Авторът приема тезата на Ч. Дарвин, според която между хората и животните съществува бездна, но от това не следва, че човекът има различен произход от тях. Същевременно обаче, той допълва принципите на естествения подбор с принципите на цивилизацията. Тоест, в дисертацията се предлага визия за затваряне на бездната („сивата зона“) между човека („Цивилизацията“) и животните („Естествения подбор“) (с.117-123).
3. Като резултат на този подход „цивилизоването“ (глава втора – с. 35-124) се интерпретира в дисертацията като такова редуциране на природното начало в човешкото съществуване, при което се създава възможност за осигуряване на природно по-слабия организъм (с.35-51). Ако естественият подбор е механизъм, въз основа на който печели силният, цивилизацията е такъв механизъм, при който се осигурява защита и разнообразни шансове за (природно)слабия. Предлага се ново, неантропоцентрично определение на цивилизацията. Показва се, че преходът от природата към цивилизацията се е осъществил за около 900.000 години – от 1.200.000 пр. Хр. до 300.000 пр. Хр. В природата „силният“ е физически силният; „слабият“ е физически слабият. Оцелява, възпроизвежда се силният. В цивилизацията „силният“ е умният (Цивилизация „А“), красивият (Цивилизация „Б“), богатият (Цивилизация „В“); „слабият“ е глупавият, грозният, бедният. Оцеляват, възпроизвеждат се всички. При естествения подбор оцелява силният, при цивилизацията се появява шанс за оцеляването и на слабия.
4. Както беше посочено, половият диморфизъм е вторият основен обяснителен механизъм, използван в дисертацията, и на негова база се разгръща следващата (хипо)теза, според която природно раздвоеното битие на човека като женско и мъжко съществуване, е с „изключително трайни „продуктивни“ ефекти и последици“ върху историята на човечеството (с. 51- 54). В контекста на влиянието на половия диморфизъм в „цивилизационния“ процес се обяснява генезисът на насилието и „ероса“ (с.54-68), религията (с.68-110), езика, поезията и аритметиката, на играта и спорта, и т.н. (глава трета „Език-Изкуство“ – с.124-164). Общата посока на анализа е провеждането по един или друг начин в

зависимост от конкретния „предмет“ – език, поезия ..., на идеята че единственият изход за съществуването на човешкия вид е бил премахването на насилствената междуособна борба за надмощие и заместването ѝ с други критерии на подбор, имащи виртуален и миметичен характер. Отстранявайки насилствената борба, се създава механизма, който обуславя как мъжките индивиди биват подбрани от женските. Тук именно е главната разлика между естествения и цивилизационния подбор: „женската особа“, която при естествения подбор не е избирана, а е избирала най-силния, сега попада в качествено нова ситуация: тя е предизвикана да избира за продължаване на рода не най-силния, най-успешния (в лова) мъж, а най-добрия имитатор - виртуалния герой, и да го възнагради, отдавайки му се и създавайки възможности за продължаване на рода.

5. В тази връзка е изведена и следващата основна теза на К. Марицас (глава четвърта „Истина – лъжа“, с. 164-176) – интерпретирането на лъжата като инсцениране на себе си като друга личност. В дисертацията се защитава предизвикателната позиция, че лъжата лежи в основата на цивилизацията и на човека като неин продукт – знанието, мисълта, езика, смисъла, разказа, истината. Генезисът на езика, например, тръгва от необходимостта на мъжа да „спечели“ жената, за да задоволи дълбоката си нужда да бъде избран за възпроизводство. Без да притежава нужните качества, но за да може да изтъкне себе си като герой, да се представи като силна особа, слабият мъж е трябвало да съумее да се пресъздаде като различен на себе си, и така да „излъже“ жените, към които изпитвал интерес за възпроизводството си. Така лъжата и палео-езикът се събират по естествен начин в единен сплит, даващ началото на „цивилизованата“ същност на човека.
6. Заслужава да се отбележи още една теза в дисертацията, изведена и като неин самостоятелен принос: разглеждането на религията като цивилизационен феномен, свързан с еволюцията на ритуалните места, служещи за поклонение на „цивилизования“ човек. Проследяват се две еволюционни линии (с.72-82): 1. От долмените до пирамидите и 2. От пещерите-утроби до църквите. В основата на обяснителната схема на тези еволюционни линии е положена идеята за тайнството на раждането. Защитава се тезата, че първите богове на човека са били фалосът и вулвата, които намират символично представяне в слънцето и луната. Човекът открил символичното съвкупление в природата, когато наблюдавал лъчите на слънцето и светлината, които са достигали до дъното на пещера, символизираща тайнствената, тъмна и скрита утроба. По-късно хората започват да изграждат обредните места, без да се задоволяват с естествените пещери, за да се стигне до християнските църкви, например.

2.3. Дискусионни проблеми и въпроси към дисертанта:

В рамките на очертаването на основните характеристики на дисертационния труд, въпреки че дискуссионността е определяща неговата същност, е необходимо да се изтъкне съществуването на някои проблеми, които не са просто „спорни“, а имат принципна значимост.

Първият има методологичен характер. Макар че дава „предимство“ на философията, тъй като както твърди авторът, поради обекта на изследването не е възможно използването на „науката“, той непрекъснато се стреми да „научофицира“ анализа – привежда данни от естествените науки, математиката (макар и да посочва, че математиката „показва“ но не „обяснява“ и „доказва“), въвежда „научни“ понятия, формули и подходи към изучаваната предметна област, вкл. „образа“ и „динамиката“ на изложението. Разгледана през тази призма дисертацията всъщност представлява опит да се „кооперират“ философския и (естествено)научния подход. Както добре е известно от историята, той не е първи – като се започне от античната „натурфилософия“, мине се през Огюст Конт и Фридрих Енгелс, („Диалектика на природата“) например, и т.н. са правени подобни опити, които обикновено са свързани с „нагласяване“ на „научните“ данни към „философската схема“ (или обратното) и често правят и дават твърде „свободни“ наукообразни изводи и „решения“ (тук искам специално да подчертая, че Марицас полага сериозни усилия да не премине на полето на „научно-популярното“ или „жълото“), каквито има достатъчно и в дисертацията – например параграфът озаглавен „Защо мъжките потомци приличат на майката, а женските на бащата?“.

Вторият същностен проблем е в логически план. В стремежа и усилията да се аргументира и поддържа основната теза на дисертацията се достига до „внушаване“ на нейната истинност и доказаност: преповтарят се многократно едни и същи твърдения, правят се прекъсвания на изложението и връщане към предишни идеи, след което прекъснатият текст се продължава и т.н.. Освен това К. Марицас съзнателно (или не ?) осъществява „селекция“ на цитираните произведения, на техни тези и определения – например на цивилизацията, като отсъстват редица значими изследвания, включително на български автори и са подбрани такива, които и в позитивен, и в критичен план „подкрепят“ защитащите от него постановки.

По-важни обаче са следните съдържателни проблеми:

а) в дисертацията се осъществява „редукция“ на социалното към природното. В стремежа да се „отстрани сивата зона“, да преодолее пропастта между природата и обществото (цивилизацията), животното и човека, се осъществява „оприродяване“ на цивилизацията (човека и обществото). Така се стига и до формулирането на тезата, че цивилизацията не е социално явление („цивилизацията е създала човека, а не човекът цивилизацията“ с. 16), а може да се търси и намира, т.е. е присъща и в природата (с. 16-21), там където живите организми използват нейните прийоми – намаляване на ентропията, лъжата и т.н.. Смятам, че въпреки че природата и обществото представляват едно цяло, „космос“ и т.н., те са качествено различни, човекът и обществото „знаят“ себе си, целеполагат и конструират своето съществуване и бъдещо развитие, което ги различава качествено от животното и природата (Марицас в противоположност на тази позиция твърди, че при цивилизоването (ставането на човека) няма целеполагане, а се осъществява „безсъзнателен напредък“, „нов начин за продължаване на еволюцията“ – с. 7).

б) не по-малко важен е и проблемът с интерпретацията в дисертацията на естествения подбор, в частност с възгледа по този въпрос на Чарлс Дарвин. Многократно преповтаряната (основна) теза на К. Марицас е, че в природата оцелява

силният, каквото според него е и разбирането на Дарвин, а в цивилизацията – слабия, благодарение на това, че той „изобретява“ лъжата и всички следващи нейни „средства“ – танца, езика, изкуството и т.н., (чрез които „слабият мъжки“ успява да заблуди „женската особа“, която да избере него, а не „силния“, както би било в „природата“, за да се „възпроизведе“) и така осигурява продължаването на рода. Според мен, макар че Марицас смята, че според Дарвин при естествения подбор (на видовете) в природата оцелява силния (с.45-46, 165 и др.), всъщност, както става ясно от „Произход на видовете“ (София, Наука и изкуство, 1987 г.) при естествения подбор оцелява не най-силният, а най-приспособимият!! вид (Гл. IV: Естествен отбор, или преживяване на най-приспособените – с.130-184), защото, вероятно според мен, силният се противопоставя и загива, а приспособимият като се „измени, макар и слабо по какъвто и да е начин изгоден за него... ще има по-добър начин да преживее и ще бъде естествено избран“ (Пак там, с.57). К. Марицас се позовава на същата мисъл на Дарвин, но я интерпретира така: „С други думи, Дарвин е казал истината, че силният (агресивният) оцелява!“ (с. 167).

В този план към автора на дисертацията имам следния принципен въпрос - ако приемем силно дискуссионната теза на Марицас за лъжата и т.н., то не смята ли той, че не би трябвало да има два, макар и свързани, вида подбор, а че той е един същ – основан на приспособяването, не на силата или на слабостта? Кое би трябвало да означава и че не би трябвало да се различават и природата и цивилизацията (цивилизацията – противоположна на естествения подбор с. 15) даже в неговото разбиране, защото „лъжата“ и т.н. са форма на „приспособяване“ на вида, осигуряваща неговото оцеляване?

Преди да премина към заключението, ще посоча, че в дисертацията съществуват и други трудно защитими (незащитими) схващания: като тоталното свеждане на отношението между мъжа и жената в обществото до отношенията свързани с „продължаването“ на рода, разглеждането на религията като знание („наука“) за цивилизацията, за това, че мисълта предхожда езика, т.е. че съществува мисъл без език и редица „емпирични“ позовавания (например ролята на монашеството като средство за ограничаване на свръхнормалната популация ??) и др., на които няма да се спирам, тъй като, според мен, те не оказват решаващо влияние върху цялостния облик на изследването.

III. Заключение.

В заключение ще посоча, че въпреки своята нетрадиционност и в много отношения противоречивост и недоказаността, а постулирането на основни тези в него, посочените иновативни идеи на дисертационния труд, както и това, че той със своята оригиналност и предизвикателност може да намери място в българската философска мисъл, ми дават основание, въпреки сериозните критични бележки, да предложа на уважаемото научно жури за провеждане на защитата на дисертацията на тема „Естествен подбор и цивилизация“ да присъди на нейния автор Константинос Димитриос Марицас образователната и научна степен „Доктор“, Професионално направление 2.3. Философия, Научна специалност „Социална философия“.

IV. Декларация.

Долуподписаният проф. д-р Борис Манов декларирам:

1) че изпълнявам минималните национални изисквания за заемане на академичната длъжност „професор“;

2) че не съм свързано лице по смисъла на § 1, т.5 от Допълнителните разпоредби на ЗРАСРБ с дисертанта, както и че нямам частен интерес, който би могъл да влияе върху безпристрастното и обективно изпълнение на работата ми като член на журито по настоящата процедура.

26.05.2019 г.
Гр. Благоевград

Подпис:
Проф. д-р Борис Манов